

ВИКОРИСТАННЯ ФІЛОСОФСЬКО-ПЕДАГОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНСЬКИХ МИСЛИТЕЛІВ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XVIII СТОЛІТТЯ У РОЗВ'ЯЗАННІ ПРОБЛЕМИ ВИХОВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ОСОБИСТОСТІ

У статті розглянуто філософсько-педагогічні концепції виховання моральної особистості, розроблені українськими мислителями другої половини XVIII століття, та перспективи їх практичного використання на сучасному етапі.

Ключові слова: моральна особистість, споріднене виховання, вдячність.

В статье рассмотрены философско-педагогические концепции воспитания нравственной личности, разработанные во второй половине XVIII столетия, а также перспективы их практического использования на современном этапе.

Ключевые слова: нравственная личность, средное воспитание, благодарность.

The article deals with the philosophical and pedagogical concept of moral personality education, developed in the second half of XVIII century, as well as prospects for their practical use at present.

Key words: moral identity, akin to training, thanks.

Техногенний напрямок розвитку суспільства дозволив здійснити науково-технічну революцію, суттєво покращити рівень життя, зробивши його безпечнішим і комфортним, але водночас призвів до трагічної втрати людиною власних духовних орієнтирів. Уже в другій половині XX століття ми спостерігали серйозні тенденції спаду ейфорії індустріально-технологічного оптимізму, зумовленого помилковою абсолютизацією інтелектуально-технологічних цінностей, що часто приводило до неправомірного недооцінювання власне людського чинника в суспільному розвитку.

Відомий теоретик освіти Б. Гершунський, говорячи про системну кризу нашої цивілізації в царині науки, релігії й освіти, відзначав головну причину цих негараздів, яка передовсім полягає в неадекватному зростанні ролі прагматизму, утилітаризму та егоцентризму в розвитку людини й суспільства. На його думку, якісний прорив з задля виходу з цієї кризової ситуації може бути реалізований через здійснення морального виховання підростаючого покоління [2, с. 495]. Такий висновок перетворює виховання й освіту на пріоритетний напрямок розвитку нашої цивілізації.

Українські дослідники В. Андрущенко, Г. Клімова, С. Сисоєва, О. Сухомлинська вважають, що виховання й освіта досить довго прагнули реалізовувати себе за нормами й стандартами інженерного мислення, якому притаманні перевага мети над засобом, техніки над людиною [3, с. 204]. Але звеличивши над усім техніку, ми тим самим знецінюємо людину, – стверджував індійський мислитель Д. Крішнамурті [4, с. 12].

Саме тому в сучасних педагогічних дослідженнях значної уваги приділено проблемі виховання моральної особистості. Її подальше розв'язання, на нашу думку, неможливе без творчого використання філософсько-педагогічної спадщини минулих століть. Такий підхід дозволяє здійснювати аналіз філософсько-педагогічних концепцій, виявляти тенденції їхнього розвитку, установлювати спадкоємність і, таким чином, розробляти перспективні шляхи подальшої реалізації цієї проблеми. Період другої половини XVIII століття цікавий тим, що у тогочасних філософсько-педагогічних дослідженнях провідну роль відігравала проблематика людини та пошук духовно-моральних ідеалів її життя.

Мета статті. Довести можливість творчого використання філософсько-педагогічної спадщини українських мислителів другої половини XVIII століття у розв'язанні проблеми виховання моральної особистості.

Сьогодні на наших очах відбуваються найрадикальніші зміни розвитку суспільства та світобачення людей і особливо зростає роль учителя як мислителя й творця, відповідального за долю дитини, її духовність, інтелект, моральність. Педагогіка з науки допоміжної, якою вона часто була в минулому, поступово перетворюється на впливовий чинник розвитку суспільства. У Б. Гершунського знаходимо цікаву думку про майбутню глобальну педагогізацію людського співтовариства, яка передбачає втілення педагогічних ідей у всі сфери суспільного життя, ґрунтуючись головним чином на актуальній необхідності для людини XXI століття постійно вчитися й займатися самоосвітою [2, с. 9].

Українські мислителі другої половини XVIII століття виховання й освіту вважали пріоритетними факторами формування й розвитку суспільства. Виховання й освіта також впливають на формування світогляду людини, її менталітету і, таким чином, мають вирішальний вплив на розвиток особистості. Філософсько-педагогічна думка цього періоду була спрямована на створення цілісної системи поглядів на природу людини й суспільства, намагалася пояснити сенс людського життя та місце людини у доквіллі. Тому в працях М. Козачинського, Я. Козельського, Г. Кониського, Г. Сковороди в єдине ціле були пов'язані філософські та педагогічні ідеї, здійснювалася спроба з позиції психології обґрунтувати мотиви людських учинків і розробити концептуальні підходи до виховання моральної особистості.

Такий системний підхід видається перспективним у розв'язанні досліджуваної проблеми завдяки можливості врахування численних факторів, що впливають на її розвиток. Так, наприклад, чимало сучасних

дослідників стверджують, що виховання й освіта пропонують цілком другорядні цінності, просто роблять людину фахівцем у певній царині знань, маючи головною метою першочерговий розвиток умінь і навичок. А в Г. Сковороди саме духовно-моральні цінності й орієнтири визначають образ думок, почуттів, емоцій і поведінку людини загалом. Пріоритет у вихованні має належати розвитку «внутрішньої природи», з якою мислитель ототожнює духовно-моральний потенціал особистості. Структурні компоненти «зовнішньої природи», які багато в чому й нині продовжують визначати динаміку розвитку техногенного суспільства, об'єктивно принижують людський фактор й девальвують духовні цінності, у Г. Сковороди постають другорядними й допоміжними. Інтелект, що є провідною ознакою сучасної людини, Г. Сковорода відносить до зовнішніх ознак особистості й не визнає за пріоритетний. Саме тому позитивні герої його творів можуть поступатися своїм опонентам інтелектуально, але, безумовно, переважають їх у духовно-моральному сенсі.

За Г. Кониським, якість людського життя багато в чому залежить від розвитку розуму, що справляє вирішальну дію на формування людини [6, с. 420]. В обґрунтуванні змісту виховання моральної особистості він виходив із раціонального принципу корисності, продиктованого тим самим розумом. Так, добром для людей є те, що служить їхньому благу та, згідно з оцінкою розсудливої людини, не приносить зайвих страждань. Тому Г. Кониський завдяки такому раціональному підходу нам певною мірою зрозумілий.

Цікавою в аспекті нашого дослідження є концепція морального виховання Я. Козельського, що за своїм змістом більше наближена до радянської педагогіки. По-перше, вона визнає суспільне середовище вирішальним чинником формування й розвитку людської особистості; а по-друге, відкидає християнську етику в обґрунтуванні людської моралі. Тому Я. Козельському доводилося шукати власні виховні ідеали за межами християнського віровчення в доволі хитких проявах так званої загальнолюдської моралі, нехтуючи надбаннями української культури. А такий підхід є дуже суперечливим і ризикованим, що свого часу було доведено глибокою системною кризою радянського виховання.

На думку Г. Сковороди, істинну природу людини визначають не стільки її розум, скільки «благе серце і добра воля». Ставлячи любов у центрі своєї філософсько-педагогічної етики, український мислитель чудово розумів її абстрактний характер. У зв'язку з цим намагався знайти таку основу людської моралі, яка б понад усе відповідала притаманному його творчості духовному виміру. Такою основою людської моралі Г. Сковорода вважав удачність.

Процес виховання вдячності філософом розумівся діалектично, у зв'язку із виконанням прямих батьківських обов'язків батька й матері, які зводилися до того, щоб «до добра народити дитину й добру її навчити» [5, с. 105]. Тому виховання вдячності в душі дитини як основи її майбутньої моральності, за Г. Сковородою, відбувається в тісному зв'язку з виховною діяльністю самих батьків.

Уже в етичних курсах Г. Кониського людину вирізняють активна життєва позиція, самостійність, прагматизм, уміння брати на себе відповідальність і протистояти ударам долі. Така зміна духовно-етичних орієнтирів не могла не вплинути на зміст виховання й освіти. У роботах Я. Козельського взагалі відкидається релігійне витлумачення цілей і завдань виховного процесу.

Безумовно, сильною стороною філософсько-педагогічних концепцій українських мислителів було звернення до проблеми ролі праці у вихованні людини. У них праця починає розглядатися як основний засіб досягнення щастя, головний фактор, який визначає якість людського життя. Але якщо у Г. Кониського, Ф. Прокоповича праця мала абстрактне значення й була вельми слабо пов'язана з внутрішньою людиною, то в етико-гуманістичній концепції виховання Г. Сковороди вона вже носила «споріднений» характер. Через свою філософсько-педагогічну концепцію «спорідненої праці» Г. Сковорода виходить на розв'язання проблеми самореалізації людиною свого внутрішнього природного потенціалу й самоутвердження в суспільному житті.

Український філософ і педагог зумів поєднати в єдину систему поглядів філософську концепцію реалізації людиною щастя через «споріднену працю» з її вихованням і освітою. Сама логіка міркувань Г. Сковороди приводить до думки, що «неспоріднене» виховання, за якого не враховуються природні здібності й задатки, обмежується свобода дитини, пригнічується властива їй активність і творчий потенціал, закриває навіть можливість досягнення людиною щастя. Тому діюча модель виховання й освіти розглядається мислителем як провідний чинник формування й розвитку як самої людини, так і всього суспільства.

Література

1. Андрущенко В. П. Основні тенденції розвитку вищої освіти України на рубежі століть / Віктор Петрович Андрущенко // Вища освіта України. – 2001. – № 1. – С. 11 – 17.
2. Гершунский Б. Г. Философия образования для XXI века / Борис Семенович Гершунский. – М. : Совершенство, 1998. – 622 с.
3. Клімова Г. П. Освіта і цивілізація / Г. П. Клімова. – Х. : Право, 1996. – 128 с.
4. Кришнамурти Д. Образование и смысл жизни / Джидду Кришнамурти. – Х. : Весть, 1997. – 240 с.
5. Сковорода Г. Твори : у 2 т. / Григорій Сковорода. – Т. 2. – К. : Обереги, 1994. – 480 с.
6. Філософія Відродження на Україні / за ред. М. В. Кашуби, І. С. Захари. – К. : Наукова думка, 1990. – 336 с.